

انواع زمان ما و مضارع یا انواع نمود فعل؟

بحثی در وجه و نمود فعل در زبان فارسی

■ حبیب‌الله جمشیدی نژاد

کارشناس زبان و ادبیات فارسی و کارشناس ارشد زبان‌شناسی
دبیر دبیرستان‌های ایذه، خوزستان

چکیده

در این مقاله به مبحث نمود فعل در زبان فارسی پرداخته می‌شود. تفاوت وجه فعل و نمود فعل بررسی و مشخص می‌گردد که آنچه در زبان فارسی انواع زمان ماضی یا مضارع تعبیر می‌شود، درواقع انواع نمود فعل است که به کمک آن‌ها نشان می‌دهیم فعل در شرف انجام یا برحسب عادت است، تکراری است و مانند آن. به عبارت دیگر، ماضی، مضارع و آینده زمان‌های اصلی هستند و آنچه زمان‌های فرعی (یعنی انواع ماضی، و مضارع) نامیده می‌شود، درواقع نمودهای متفاوت فعل اند نه انواع زمان ماضی یا مضارع.

کلیدواژه‌ها: دستور زبان فارسی، ماضی، مضارع، وجه (حالت)، نمود (جنبه)، aspect- mood

مقدمه

نمود نوعی مقوله دستوری است که نشان می‌دهد عملی که با فعل بیان می‌شود، از چه دیدگاهی مورد توجه قرار دارد؛ مثلاً در شرف انجام است، بر حسب عادت است، تکراری است و مانند آن. نمود را می‌توان به وسیله پیشوندها، پسوندها یا ایجاد تغییرات دیگری در شکل فعل یا با استفاده از فعل‌های کمکی (معین) نشان داد (Richards, 2002: 340).

وجه، نظر و طرز برخورد گوینده یا نویسنده را نشان می‌دهد. اغلب در دستور سه نوع

اختصاصی طرح

وجه فعل: عبارت است از دلالت فعل بر وقوع یا عدم وقوع عمل به شکل اخبار یا احتمال یا امر.

نمود فعل: مشخصه چگونگی به انجام رسیدن فعل از لحاظ وقوع که ممکن است ساده یا استمراری و یا کامل باشد.

متن: (طرح مقدمات، بحث و بررسی):

در درس هشتم زبان فارسی (۱) آمده است: «فعل پنج ویژگی دارد: ۱. شخص ۲. زمان ۳. گذر ۴. معلوم و مجهول ۵. وجه» (زبان فارسی ۱: ۳۸).

در درس هشتم زبان فارسی (۲) آمده است: «وقوع فعل از نظر گوینده یا مسلم است یا نامسلم و یا جنبه خواهش و فرمان دارد. این سه کارکرد فعل را وجه می‌گوییم و آن‌ها را به ترتیب اخباری، التزامی و امری می‌نامیم. جز فعل امر و دو ساخت ماضی التزامی و مضارع التزامی ساخت سایر زمان‌های فعل‌ها از وجه اخباری است» (زبان فارسی ۲: ۴۲-۴۱).

«فعل مشخصه‌های نحوی ویژه‌ای دارد. یکی از این مشخصه‌ها به چگونگی به انجام رسیدن فعل از لحاظ وقوع ساده، پیشرفتی (استمراری) و یا پایان یافتن آن مربوط است. به مشخصه‌های یاد شده «نمود» گفته می‌شود. بنابراین، سه مشخصه نمود وجود دارد: ساده، استمراری و کامل.

علی به مدرسه رفت. (رفت: نمود ساده)

علی هر روز به مدرسه می‌رفت. (می‌رفت: نمود استمراری)

وجه را نشان داده‌اند: اخباری، امری، التزامی (همان).

در کتاب‌های دستور زبان فارسی عموماً سه وجه اخباری، امری، التزامی برای فعل برشمرده‌اند.

برخی از کتاب‌های دستوری، از جمله دستور پنج استاد، افعال را دارای شش وجه می‌دانند: وجه اخباری، وجه التزامی، وجه شرطی، وجه امری، وجه وصفی، وجه مصدری ولی همان‌طور که انوری و گیوی (۱۳۷۰، جلد ۲: ۷۵-۷۴) بیان کرده‌اند، وجه شرطی نوعی از وجه التزامی است و ساخت خاصی ندارد. وجه مصدری هم اصلاً فعل نیست؛ زیرا مصدر از انواع اسم است و وجه وصفی (بن ماضی + ه) هم تابع وجه فعل بعد از خود می‌باشد و در نهایت به سه وجه امری، التزامی، اخباری قائل گردیده‌اند (همان).

از نظر پیشینه وقتی در دستور زبان فارسی می‌گوییم فعل سه زمان اصلی دارد: ماضی، مضارع و آینده و سپس ماضی را به ماضی ساده، ماضی استمراری، ماضی نقلی، ماضی بعید و... تقسیم می‌کنیم، درواقع انواع زمان ماضی نداریم بلکه یک فعل در یک زمان نمودهای متفاوت می‌یابد؛ مثلاً «گفته بود» نمود کامل دارد ولی «داشت می‌گفت» نمود استمرار را نشان می‌دهد. در متن مقاله این موضوع را بیشتر تحلیل می‌کنیم.

تعریف مفاهیم و واژگان

علی داشت به مدرسه می‌رفت. (داشت می‌رفت: نمود استمراری)
 علی به مدرسه رفته است. (رفته است: نمود کامل)
 علی به مدرسه رفته بود. (رفته بود: نمود کامل)
 نمود کامل به صورت یکی از فعل‌های ماضی نقلی و ماضی بعید ظاهر می‌شود.
 فعل کامل به مفهوم پایان یافتن فعل پیش از زمان حال (ماضی نقلی) یا پیش از زمان گذشته دیگری (ماضی بعید) اشاره می‌کند (مشکوٰۃ‌الدینی، ۱۳۷۹: ۷۷).

۱. **نمود ساده:** شامل مضارع ساده، آینده، ماضی ساده، مضارع التزامی، ماضی التزامی و امر
 ۲. **نمود استمراری (پیشرفتی):** شامل مضارع اخباری، مضارع ملموس، ماضی استمراری و ماضی ملموس
 ۳. **نمود کامل:** ماضی نقلی و ماضی بعید

نتیجه‌گیری و پیشنهاد
 تقسیمات افعال از حیث زمان با تقسیمات دیگری از حیث وجه و نمود اختلاط یافته است؛ به نحوی که آنچه ماضی نقلی یا بعید

دارد. اگرچه ظاهراً نیز نشانه‌هایی در آن وجود داشته باشد شکل ظاهری را نباید ملاک تعیین وجه دانست اما برای نمود فعل نشانه‌های ظاهری وجود دارد؛ مثلاً در «گفته بودم» و «گفته باشم» فعل‌های کمکی «بود» و «باش» نشانه‌های ظاهری نموده‌های متفاوت فعل در زمان ماضی هستند.

می‌توان فعل را به جای پنج ویژگی دارای شش ویژگی دانست:
 ۱. شخص ۲. زمان ۳. گذر ۴. معلوم و مجهول ۵. وجه ۶. نمود

امروز

وقتی در دستور زبان فارسی می‌گوییم فعل سه زمان اصلی دارد: ماضی، مضارع و آینده و سپس ماضی را به ماضی ساده، ماضی استمراری، ماضی بعید و... تقسیم می‌کنیم، در واقع انواع زمان ماضی نداریم بلکه یک فعل در یک زمان نموده‌های متفاوت می‌یابد

با توجه به مطالب بالا می‌توان فعل را از لحاظ وجه و نمود به صورت زیر تقسیم کرد.

- الف. تقسیم‌بندی فعل‌ها از لحاظ وجه (فعل‌هایی که در صص ۳۸-۳۷ زبان فارسی ۲ آمده‌اند)**
- وجه اخباری: شامل مضارع اخباری، آینده، ماضی ساده، ماضی استمراری، ماضی نقلی، ماضی بعید، ماضی ملموس (ناتمام) و مضارع ملموس (ناتمام)
 - وجه التزامی: شامل مضارع التزامی و ماضی التزامی
 - وجه امری: شامل فعل امر

ب. تقسیم‌بندی فعل‌ها از لحاظ نمود (فعل‌هایی که در صص ۳۸-۳۷ زبان فارسی ۲ آمده‌اند)

پی‌نوشت‌ها

- وجه اخباری Indicative mood
- وجه امری imperative mood
- وجه التزامی subjunctive mood
- نمود ساده simple aspect
- نمود استمراری progressive aspect
- نمود کامل perfect aspect

منابع

- مشکوٰۃ‌الدینی، مهدی. (۱۳۷۹). دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری (ویرایش دوم). مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- دستور پنج استاد. (۱۳۸۰). دستور زبان فارسی. چاپ دوم: انتشارات ناهید.
- انوری، حسن و حسن گیوی. (۱۳۷۰). دستور زبان فارسی. دو جلد. انتشارات فاطمی.
- خانلری، پرویز. (۱۳۸۰). دستور زبان فارسی، چاپ هیجدهم، انتشارات طوس.
- شریعت، محمدجواد. (۱۳۶۶). دستور زبان فارسی. چاپ دوم، انتشارات اساطیر.
- لازار، ژیلبر. (۱۳۸۴). دستور زبان فارسی. ترجمه بحرینی. چاپ اول. انتشارات هرمس.
- همايون، همدخت. (۱۳۷۹). واژه‌نامه زبان‌شناسی و علوم وابسته. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- Richards, Jack c. (2002) Longman Dictionary Of Language Teaching & Applied Linguistics

نامیده می‌شود، بیشتر ناظر به نمود است و آنچه مضارع التزامی نامیده می‌شود، بیشتر ناظر به وجه.
 وجه فعل با معنی فعل ارتباط مستقیم